

individer ur den tjetjenska gruppen radikaliserats, och några har också sökt sig till svenska jihadistiska miljöer och i vissa fall rest till kriget i Syrien. Intressant nog hävdar flera personer i boken att det luttrade svenska Säpo vid flera tillfällen efter februari 2022 försökt förmå svenska tjetjener med starkt våldskapital att resa till Ukraina för att strida mot Ryssland i de tjetjenska förbanden i den ukrainska armén.

Boken innehåller också en intressant men lite sorglig inblick i en av de tatariska miljöerna i Sverige, där några förmögna representanter lobbar för Putin-regimen och dess politik och samarbetar med regimvänliga ryska muslimska organisationer. Även om flera av dessa tatarer tycks komma från Uzbekistan är det svårt att inte låta tanken flyga till Simon Sorgenfreis (2022) utmärkta bok om hur en liten grupp misjärtatarer från centrala Ryssland tillsammans med några turkiska vänner 1949 i ett café på Södermalm i all anspråkslöshet grundade Sveriges första muslimska förening och församling. Den av Sorgenfrei skildrade tatarisk-svenska erfarenheten känns väsensskild från den pompösa och regimvänliga miljö som tecknas i Alexandrova-Zorinas bok.

Litteraturförteckning

Brinkemo, Per, 2014. *Mellan klan och stat. Somalier i Sverige*. Stockholm: Timbro.

Sorgenfrei, Simon, 2022. *”De kommer att vara annorlunda svenskar”*. *Berättelsen om Sveriges första muslimer*. Stockholm: Norstedts.

Hallonsten, Olof, 2022. *Modernitetens kritiska samvete: En samhällsvetenskap som gör nytta*. Stockholm: Santérus förlag.

Anmälan av Joel Halldorf

Det sägs att vi lever i ett kunskapssamhälle, därför är det besynnerligt att universiteten är så marginaliserade. Trots att det finns fler akademiker än någonsin är deras inflytande på samhället, och inte minst samhällsdebatten, svagare än på länge.

Joel Halldorf är professor i kyrkohistoria vid Enskilda Högskolan Stockholm.
E-post: joel.halldorf@ehs.se

Det är inte lätt att se hur situationen ska kunna förändras, för akademiker pressas från flera håll samtidigt. Förståelsen för forskning är låg i de flesta läger. På ena änden av det politiska spektrumet finns de som viftar bort vetenskap som inte passar dem och i stället presenterar alternativa fakta – inte sällan med en omisskännelig doft av konspirationsteorier. Dessa bemöts i sin tur av personer som säger sig vilja ha en evidensbaserad politik och basunerar ut ett självsäkert ”Vetenskapen säger”, i bestämd form, singularis.

Avståndet mellan forskningen och samhällsdebatten är så stort att många akademiker håller sig borta från debatten för att de helt enkelt inte vet var de skulle börja. Ingångsvärderna skiljer sig så dramatiskt att det är som att man talar olika språk. Kultur- och samhällsdebatten är ett annat land, med andra seder, bruk och språk än i universitetsvärlden. Akademiker reser ogärna dit, och om de råkar hamna där känner de sig som flyktingar på en främmande kontinent.

Denna språkförbistring blev uppenbar när nationalekonomen Joakim Ruist besökte Aktuellt studio våren 2018, och fick frågan hur han såg på risken att hans forskningsresultat skulle användas i politiska – närmare bestämt invandringskritiska – syften. Ruist slog då, som han själv konstaterat, ”inofficiellt svenskt rekord i längd på tystnad”. Efter en lång, mycket lång, tankepaus försökte han förklara för reportern och tittarna att hans uppgift var att presentera korrekta kunskapsunderlag, inte att avgöra hur de skulle användas.

Denna scen är utgångspunkt i docenten i sociologi Olof Hallonstens bok *Modernitetens kritiska samvete*. Hallonsten konstaterar att det som skedde i Aktuellt var en krock mellan samhällsdebattens och forskningens olika logiker. Det speglar, fortsätter han, en oförmåga att skilja mellan opinionsbildning och samhällsvetenskap. Hans bok är ett försök att förklara den senare – och göra det på ett sådant sätt att det blir tydligt att samhällsvetenskapen bäst bidrar till samhällsdebatten genom att slå vakt om sin särart snarare än att anpassa sig.

Bokens grundläggande tes är att samhällsvetenskapen gör mest nytta genom att inte försöka vara nyttig. Den ska inte företräda något särintresse, inordnas politiken eller behöva fundera över konsekvenserna av sina forskningsresultat. Men detta är inte att vara världsfrånvärd, utan det är just så samhällsvetenskapens bidrag blir tydligt, konstruktivt och annorlunda än mediernas, tankemedjornas och de statliga utredningarnas bidrag.

Hallonsten diskuterar samhällsvetenskapens karaktär under fem kapitelrubriker som var och en representerar det han ser som en eftersträvningsvärd egenskap hos ämnet. Samhällsvetenskapen ska vara kritisk, kvalitativ, konsekvensneutral, krävande och konstruktiv. I de olika kapitlen dyker författaren ner i den samhällsvetenskapliga ämnestraditionen och följer tråden från det att disciplinen tog form i början av 1900-talet och fram till vår tid. Det ger resonemangen en välbehövlig tyngd, samtidigt som den analytiska udden är riktad mot frågor i samtiden.

I kapitlet "Kritisk" placerar Hallonsten samhällsvetenskapen mellan naturvetenskap och humaniora, som en tredje akademisk kultur. Skillnaden mot naturvetenskap består, betonar han, i att samhällsvetenskapen inte nöjer sig med "hårda" fakta, utan att den är tolkande och kritisk. Mot humaniora är gränsen inte lika tydlig, för de är båda hermeneutiska traditioner. Här är det snarare perspektivet som är annorlunda: "Medan humaniora är bakåtblickande eller tidlös, och finner sitt existensberättigande i förvaltandet och tolkandet av kulturen (i vid bemärkelse), så kräver egentligen samhällsvetenskapen dagsaktuella problem för att vara relevant", skriver Hallonsten. Det är dock svårt att se hur den här gränsen i praktiken ska kunna upprätthållas: Det finns en rad teologiska och humanistiska deldiscipliner som är inriktade mot vår tid.

Kapitlet "Kvalitativ" är ett av bokens bästa och mest angelägna. Här navigerar Hallonsten mellan naturvetenskapens *scientism* och mer relativistiska epistemologier. Han avfärdar på intet sett förekomsten av objektiva fakta, men poängterar att otolkade data inte är tillräckligt intressanta för att kvalificera som kritisk vetenskap. Teori och kritisk analys behövs för att fördjupa vår förståelse bortom siffror och statistik. Det handlar, som han skriver, om att höja förklaringsvärdet. Här finns också en välbehövlig uppgörelse med det tröttsamma slagordet "vetenskapen säger", som försöker göra vetenskapen relevant men missförstår dess särart.

Diskussionen om konsekvensneutralitet griper tillbaka på Ruists besök i Aktuellts studio. I detta kapitel är tesen att samhällsvetenskapen gör bäst nytta genom att ta sig an tidens frågor utifrån en oberoende position och med ett kritiskt perspektiv. Den ska alltså varken vara servil och lydig, eller helt världsfrånvärd.

Här kan man tänka på aposteln Paulus berömda bild av kyrkan som en kropp med många lemmar, var och en med sin särskilda uppgift. Hallonstens poäng är att samhällsvetenskapen är en del av samhällskroppen, men en särskild del som inte får förväxlas med de andra. "Om hela kroppen var öga, vad blev det då av hörseln?", skriver Paulus, och Hallonsten skulle i samma anda kunna parafraseras: Om allt var opinionsbildning, vad blir det då av det kritiska samtalet?

Kombinationen av kritik och konsekvensneutralitet gör samhällsvetenskapen krävande – både för utövarna och för dem som tar del av resultaten. För resultaten stryker inte medhårs och analyserna kan inte alltid inordnas i tydliga kategorier. Men det hindrar inte att samhällsvetenskapen också är konstruktiv, vilket är rubriken på det sista tematiska kapitlet. Här betonar Hallonsten att samhällsvetenskapen kan skapa ett rum där etablerade föreställningar diskuteras kritiskt, men inte för att riva ner utan i syfte att bygga upp. Det är så samhällsvetenskapen tjänar det moderna, demokratiska samhälle som det studerar.

Modernitetens kritiska samvete hålls samman av en tydlig men inte förenklad bild av hur samhällsvetenskapen ska fungera och förhålla sig till samhället. Den är grundad i ämnets stora teoretiker, där Hallonsten ligger nära Jürgen Habermas och hans fokus på den deliberativa processen. I slutordet beskriver han till och med att uttrycket ”modernitetens kritiska samvete” som en sammanfattning av Habermas syn på relationen mellan samhället och samhällsvetenskapen. Utifrån detta perspektiv tar Hallonsten sig an en rad laddade akademiska frågor: evidenshysteri, faktaresistens, genusteori och så vidare. Här blir diskussionerna ofta intressanta och givande, även när man som läsare inte håller med.

Hallonstens stil är resonerande men inte uddlös. Han vill reflektera med en riktning – det vill säga, inte bara belysa komplexiteter utan också sätta ner foten i vissa frågor. Det är välkommet, men utmanande. En av de största svårigheterna med att kommunicera vetenskap handlar just om balansen mellan nyansering och klara uppfattningar. Hallonsten kämpar ibland med den här avvägningen, vilket speglas i ett par inte helt lyckade formuleringar som försöker kombinera spetsig kritik och nyanser. Till exempel ”*En del tyder på att genusvetenskapen i Sverige präglas av en starkt aktivistisk syn*” och att denna forskning ”*eventuellt gått för långt i sin emancipatoriska ambition*” (63). Här gör kvalificeringarna det oklart om Hallonsten faktiskt står bakom den kritik han lyfter.

En del resonemang är inte helt transparenta, åtminstone inte för en läsare som kommer från en annan disciplin. Det är som att det pågår saker och ting under ytan, eller mellan raderna, som är oklara. Bakgrunden till Hallonstens kritik av den etnografiska metoden *deltagande observation* hör till det som är otydligt för mig – inte minst hans påstående att det finns en risk att forskare samlar information om sina studieobjekt utan att meddela dem. Detta går ju rakt emot de noggranna regler för etikprövning som svensk forskning följer. Varför skulle antropologer, etnologer eller andra forskare som inspireras av deras metoder vara oförmögna att följa dem? Eller syftar diskussionen på någon särskild händelse inom det samhällsvetenskapliga fältet?

Den här typen av oklarheter hör dock till undantagen i boken – som regel är det tydligt både vad Hallonsten syftar på, och vilka problem och lösningar han ser. Ett av de mest intressanta temana är det grepp Hallonsten tar för att återupprätta den vetenskapliga diskursens trovärdighet. Traditionellt har vetenskapen hävdat sig genom att åberopa en särskild slags människa: Den objektiva, rationella och oftast vita, manliga forskaren. Men de senaste femtio åren har denna karaktär råkat i vanrykte. Vetenskapens auktoritetskris handlar om att han avslöjats som en vanlig människa och inte alls befriad från känslor, auktoritetstro och andra motiv än de strikt objektiva.

Hallonsten förnekar inte detta, utan konstaterar att vetenskapen ”naturligtvis inte är befriad från de negativa sidorna av det mänskliga förnuftet, eftersom

vetenskapens kvinnor och män också är människor”. Men i stället för att fixera personen beskriver han samhällsvetenskapen som tradition – en rörelse utsträckt över tid, präglad av sina klassiker och sitt särskilda språk och teorier, liksom av vissa vetenskapliga praktiker, mål och institutioner. Man blir en god samhällsvetare genom att kliva in i denna tradition, och traditionen upprätthålls och vitaliseras också genom att den utläggs på nytt i varje ny tid. Det är just vad Hallonsten själv gör när han anknyter till traditionens auktoriteter: Max Weber, Johan Asplund, C Wright Mills med flera.

Detta ligger nära hur religiösa traditioner förstår sig själva, och det kastar också ljus på samhällsvetenskapens – och akademins – svårigheter att kommunicera med samhället i övrigt. Dilemmat är att det språkspel som kännetecknar vetenskapliga traditioner är fullt begripligt inom dem, men svårt att kommunicera utanför. Detta har ställt religiösa traditioner inför ett vägval med två huvudsakliga alternativ: den liberala vägen, som anpassar språket till omgivningen, eller den konservativa, som slår vakt om det egna språkets särart. Enligt det andra alternativet måste den som vill förstå traditionen kliva in helt i dess språkspel.

Hallonstens betoning av vikten av att slå vakt om särarten i det samhällsvetenskapliga språkspellet kan tyckas hamna nära den andra, konservativa linjen. Han är medveten om den risken, och betonar därför att detta inte är en insulär och världsfrånvärd väg. Det beror på att han tänker sig att flera språk kan ta plats i offentligheten – det vill säga att den politiska debatten och opinionsbildningen inte har monopol på den. Aktuellt måste kunna rymma personer som talar både politiska och samhällsvetenskapliga dialekter. Här finns en vision om en språklig pluralism som liknar Habermas beskrivning av vår tid som postsekulär – det vill säga en tid då det sekulära språket inte har en självklar monopolställning i offentligheten.

Jag sympatiserar med denna vision, men tror ändå inte att akademiker kan kliva in på den offentliga arenan utan minsta anpassning. Framför allt behöver retoriken anpassas till arenan. Ett problem är att akademikers favoritsvar på valfri fråga lyder: ”Det är komplext”. Svaret reflekterar vår träning i att söka nyanser. Men problemet med det svaret är inte bara att det är för vagt och omständligt för samtidens höga medietempo, utan också att det får samtalet att stanna upp. För vem håller inte med om att saker och ting är komplexa? Det är svårt att gå i dialog med ett så garderat påstående – och det offentliga samtalet bygger på en dynamisk dialog där olika synpunkter och perspektiv bryts mot varandra. Det betyder att ingen enskild röst kan göra anspråk på att redovisa hela komplexiteten, utan den behöver framträda genom samtalet.

Utifrån dessa förutsättningar blir akademikers uppgift att lyfta fram perspektiv som är underdiskuterade. Det innebär att man väljer ett perspektiv, snarare än hela komplexiteten, vilket gör att man offerar del nyanser. Detta är obekvämt för en del akademiker, inte minst eftersom man i sina kollegors ögon

riskerar att betraktas som enkelspårig. Men det är en hållning som vilar på Habermas deliberativa demokratiska vision, där processen är det som driver samtalet framåt. Akademikern kliver in i samtalet genom att presentera ett perspektiv som för samtalet framåt. Målet är inte att själv vara uttömmande utan att bidra till den deliberativa processen.

Hallonstens bok är en initierad presentation av den samhällsvetenskapliga traditionen. Han visar att den härbärgerar kunskap och perspektiv som förtjänar att höras mer i den offentliga debatten. Boken hämtar sin vitalitet från växelspelet mellan klassiska teoretiker och aktuella utmaningar: Författaren står med Weber i ena handen och dagstidningen i den andra. Den här pendlingen ger ett välkommet dubbelseende som fler akademiker borde ta efter.

Stoeckl, Kristina & Uzlaner, Dmitry, 2022. *The Moralists International: Russia in the Global Culture Wars*. New York: Fordham University Press.

Anmälan av Sara Kalm

Rysslands geopolitiska aggressivitet och storvulna nationalism under Vladimir Putin har, som många noterat, gått hand i hand med en alltmer socialkonservativ hållning i frågor som rör familj och sexualitet (Edenborg 2023). Det har blivit tydligt att regeringen drar åt samma håll som den rysk-ortodoxa kyrkan, inte minst under patriark Kirill, vars många hätska utfall ofta uppmärksammats i medierna. Sedan 2012 har Ryssland avkriminaliserat våld i hemmet (såvida det inte leder till sjukhusvistelse), definierat äktenskapet som ett förbund mellan man och kvinna, begränsat hbtq-personers rätt att offentligt ge uttryck för sin identitet, kringskurit aborträtten och även förbjudit "överdrivet bruk av svordomar" såväl som tal som "sårar religiösa känslor". Konstitutionen från 2020 upphöjer "traditionella värderingar" – vilka i stort sett definierats av kyrkan – till statlig politik. Detta har gjort att konservativa aktivister och politiker i väst alltmer vänt sig till Ryssland för inspiration och ledarskap i det pågående "globala kulturkriget".

Sara Kalm är lektor vid Statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet.
E-post: sara.kalm@svet.lu.se